

Прикази

ИСТОРИЈА ЗА ОСМИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ (Титоград 1960 — Графички завод)

Написали: Вукашин Радоњић, Ђуро Мрваљевић, Драгомир
Петрић

Не претендујући да дајемо коначне судове о квалитету уџбеника уопште, тј. уџбеника који су у употреби у нашим основним школама, жељели смо да овим написом, у којему ће бити ријеч о једном уџбенику, већ на почетку укажемо на неке битне проблеме како из политике издавања уџбеника и њиховог квалитета, тако и са подручја васпитања и образовања у нашим школама. Јер, ако желимо, а то нам је свакако циљ, да обезбиједимо квалитетне наставне садржаје и потпуније и правилно васпитање младих, онда, између осталог, не можемо бити равнодушни према неким проблемима и појавама које искрсавају у пракси било у вези са наставним програмима или пак са уџбеницима који се данас употребљавају у школама.

Сматрамо да се тај задатак намеће утолико прије што се у третирању овог проблема полази чешће са погрешних позиција и доносе прилично једностране закључци. Често смо склони да првенствено говоримо о томе да ли се издаје мало или много уџбеника у нашој Републици. Међутим, свестраније третирање политике издавања уџбеника треба, по нашем мишљењу, да пружи одговор на друга, много битнија питања која се односе првенствено на правилно утврђивање смјерница издавачке политике у овој области, а прије свега на бригу за квалитет уџбеника који се издају. Ако бисмо, полазећи од ових битних захтјева, оцјењивали садашње стање и преиспитали праксу у овој области, показало би се да, и поред извјесних резултата, треба много шта мијењати у смислу превазилажења досадашњих слабости и потпуније бриге за добар квалитет. Ако се тај критеријум има у виду, онда неће бити битно гдје је и у којој републици штампан неки уџбеник, имамо ли довољно својих — црногорских уџбеника и сл., већ какав је уџбеник, колико он може да задовољи потребе савремене школе и допринесе потпунијем образовању и васпитању млађе генерације. У том случају мање би било слабости и у раду комисије које су позване да прегледају

и предлажу поједине уџбенике за штампу, а које су, како пракса показује, до сада о приложеним рукописима појединих аутора недовољно објективно и критички расуђивале.

Овом приликом биће ријечи о уџбенику Историје за VIII разред основне школе чији су аутори професори Вукашин Радоњић, Буро Мрваљевић и Драгомир Петрић. Савјет за просвјету Црне Горе одобрио је овај уџбеник за употребу у основним школама на предлог Комисије коју су сачињавали: Милутин Стојовић, Милан Ивановић и Бранко Бабић, професори.

Свјесни смо да није нимало лак посао дати приказ на рад тројице аутора — професора историје, који је, поред тога, на препоруку још два професора историје и професора педагогје, одобрен за употребу у основним школама. Поготову што је ријеч о уџбенику у коме се обрађује најновији период историје наших народа. Најпоузданије, праксом провјерено мишљење о уџбенику могли би дати колективи наставника који већ више од једне школске године раде по њему. Међутим, таквих напора најчешће није било, а и уколико постоје, то су више усмено изражена мишљења која нијесу довољно систематизована и јавности позната. Међутим сматрамо да је, прије или послје, у неком активу историчара, организовањем дискусије са наставницима и сл., требало потпуније размотрити овај уџбеник и на тај начин допринијети отклањању неких научних, педагошко-методских и идејних слабости којима он несумњиво обилује.

Аутори су, што свакако треба имати у виду, улажући напоре да напишу уџбеник историје најновијег периода, имали озбиљних потешкоћа. Прије свега, ово је први пут да се у завршном разреду основне школе дадне толико мјеста најновијој историји, јер је раније наставнику стајало на располагању само неколико недјеља за обраду историје послјији 1918. године. С друге стране, неки моменти и догађаји, иако временски нијесу далеко још увијек од историјске науке довољно освјетљени, нити је наша савремена историографија још успјела да дадне потпуну, цјеловиту и систематску обраду тога периода. Та околност, а и друге тешкоће на које су аутори несумњиво наилазили, морала је на одређен начин утицати на коначни резултат њихових напора, односно на квалитет уџбеника који су написали.

Напори аутора били су усмјерени да и по концепцији направе уџбеник који ће, више и боље од ранијих, подстицати и оспособљавати ученике на самоактивност, развијање критичког мишљења и закључивања, који ће код ученика изграђивати способност за упоређивање итд. У том циљу дат је на почетку сваке теме увод (кратак резиме ранијег градива), односно текст који упућује на које моменте треба обратити пажњу. Томе циљу треба такође да послуже и питања и задаци као и одломци из појединих чланака и друге литературе који су дати у уџбенику. Такви напори аутора дали су, нема сумње, одређене резултате.

Међутим, и поред позитивних настојања и одређених резултата да се на савременији начин састави уџбеник историје за завршни разред основне школе, тешко да се, послије пажљивог читања и проучавања овог уџбеника, може заобићи питање: како је могуће (и шта је узрок) да тројица аутора и три рецензента — шест професора — не уоче неке грешке, мањкавости и једностраности у рукопису? Да ли су они пажљиво консултовали ваљане историјске изворе и литературу или су се само ослањали на своје памћење и сјећања? А нарочито: са колико је пажње и понирања у суштину, уочавања детаља и финеса, стручна комисија пришла прегледању и предлагању рукописа за штампу? Она је, уосталом, одговорна не мање од аутора ако се пропусти грешке. А пропусти, непотпуности, једностраности и грешака у овом уџбенику има. И то не мало.

Фактографске грешке и непотпуне и једностране интерпретације и тумачења појединих историјских догађаја

Већ одмах, када је о слабостима ријеч, мора се поставити питање: како је могуће да аутори уџбеника дозволе себи да праве грешке и нетачно приказује поједине историјске догађаје или их тако непотпуно и једнострано третирају да дјеца морају стећи погрешне судове о појединим догађајима из прошлости. Очигледне нетачности којих у уџбенику има прилично морају се издати тим прије што је баш уџбеник у питању и што његове констатације и закључке дјеца у основној школи, с обзиром на свој узраст, примају без резерве, као тачне. А о тој околности аутори су ипак морали повести мало више рачуна. Но, иако би се грешке и слабости ове врсте могле груписати по сродности, карактеру и важности и на тај начин третирати, ипак ће бити боље да ради прегледности укажемо на неке од њих углавном оним редом како се на њих у тексту наилази.

Већ на самом почетку (страница 5, 6) обрађује се империјализам. Мада изражавамо приличну резерву у погледу начина изношења ове материје, с обзиром на узраст ученика, морамо посебно примјетити да је начин тумачења неких појава и проблема империјализма непотпун и погрешан. По ауторима излази да су картели и синдикати иста врста капиталистичких монопола, а да је финансијски капитал настао као обично стапање банкарског капитала са, како се у тексту каже, „капиталом који ствара индустрија (нагомилана роба)“. Били бисмо за то да се у уџбенику за основне школе не улази у ове детаље, али ако већ треба да се о њима говори, онда се не може прећи преко чињенице да су картели једно а синдикати друго, а да је у уџбенику стварање финансијског капитала исувише поједностављено. Не ради инсистирања да се у уџбенику третира овај проблем, већ ради самих аутора, подсјећамо само на то да је Лењин израстање

финансијског капитала и његову суштину приказао не као механичко спајање већ као дужи и сложенији процес настао из тенденција кретања капиталистичке индустрије и нове улоге банака у развијеном капитализму.

У наредном поглављу, на страни 11 уџбеника, каже се:

„Још од окупације Босне и Херцеговине главна аустро-њемачка политика била је: спријечити уједињење Србије и Црне Горе. *Сем тога* (подвукли П. Р. и В. П.) Аустро-Угарска је тежила да продре на Исток преко земаља наших народа. То се показало нарочито 1908. године када је Аустро-угарска присајединила Босну и Херцеговину.“

Дакле, према овом уџбенику, главна политика Аустро-Угарске је „спријечити уједињење Србије и Црне Горе“ а „сем тога“ продирање на Исток. Зар није њен основни и главни циљ био оно што аутори називају „сем тога“, тј. продирање на Исток, а однос према уједињењу Црне Горе и Србије ближи и непосреднији циљ и задатак који је требало да омогући спровођење опсежнијег плана? Мислимо да јесте.

У уџбенику се говори, на примјер, о неправди учињеној нашим народима Уговором о миру после првог свјетског рата (страна 16). Истакнуто је непотпуно, а и дјелимично нетачно, да су „велике силе Истру, Кварнерска острва. Задар са околином уступиле Италији“. Зашто рећи уопштено кварнерска острва, када сва Кварнерска острва нијесу уступљена Италији, већ само Црес и Лошињ, а од осталих Ластово и Палагруж? Зар се није могло рећи шта је стварно припало Италији, затим, шта је било са Ријеком, Јулиском крајином, Корушком итд.?

Пада у очи чињеница да се аутори приликом утврђивања датума за поједине историјске догађаје служе само старим календаром. Зашто? Зашто не новим календаром или можда са оба. Јер, нема потребе дјецу оставити у недоумици када је била октобарска револуција (страна 19) или им наводити да је мојковачка битка била крајем 1915, а не јануара 1916. године.

Неки догађаји из новије историје Русије односно Совјетског Савеза у уџбенику су непотпуно и нетачно приказани. Сматрамо да се не може допустити да се један тако значајан догађај третира као неки окршај снага буржоазије и пролетаријата који се збио само 25. октобра (датум само по старом календару), а да се не каже ни ријечи о контрареволуцији и тешкоћама револуционарних снага у борби са непријатељем и снагама иностране интервенције. Ни ријечи о напорима и тешкоћама да се учврсти и даље развије совјетска власт. Као да је све почело и завршило се са 25. октобром, Конгресом совјета и декретима совјетске власти.

И не само то. По казивању аутора уџбеника (страна 20) излази да је Русија проглашена за СССР у 1917, тј. у дане револуције. С тим у вези у уџбенику стоји дословно овако:

„Декретом о миру тражено је да зараћене државе у Европи одмах закључе мир на начелима равноправности. Другим декретом о земљи (језички неправилно, јер није било првог декрета у земљи — прим. П. Р. и В. П.) укинута је приватна својина и земља је предата на уживање трудбеницима. Трећим декретом предата је сва власт у земљи совјетима. Русија је добила име Савез Совјетских Социјалистичких Република“.

Међутим, то није тачно. Кад већ пишу уџбеник, аутори нијесу смјели себи дозволити да један догађај сасвим непотпуно и нетачно тумаче. Јер, СССР је проглашен не 1917. у октобру, већ децембра 1922, на Десетом конгресу совјета. Па ни тада, како по ауторима излази, није Русија проглашена за СССР (јер СССР је једно, а Русија друго), већ је Савезом Совјетских Социјалистичких Република названа тада створена државна заједница руског и неруских народа који су у њен састав ушли.

Нећемо нити можемо улазити у неке детаље и констатације које, баш због тога што су непотпуно дате или што су једнострано образложене, изгледају нетачне. Међутим, нека питања морамо поставити ауторима баш због тога што сматрамо да у уџбеницима, поготову за дјецу основних школа, нема мјеста непотпуним и недореченим формулацијама. Зар су се само морнари из Далмације побунили 1918. године (страна 20); да ли је бивша Југославија негирала национална права само Црногораца и Македонаца (страна 29); да ли су руска зима и пространство узрок пораза и повлачења Нијемаца у посљедњем рату (страна 49)? итд.

Не стојимо чврсто на томе да дјеци у току наставе треба сервервати много чињеница или предавања претрпавати разним датумима, јер се тиме очигледно не могу постићи одређени резултати. Али ако се већ жели нешто навести, онда треба водити рачуна о томе да се то тачно каже. А да су аутори о томе водили рачуна свакако не би себе довели у ситуацију да кажу да је Пета земаљска конференција одржана новембра 1940. године (страна 43), иако је она (то је више пута истицано, о томе се много писало) одржана од 19. до 23. октобра 1940. године. Или: аутори наводе да је трећа непријатељска офанзива (страна 72. уџбеника) почела марта 1942. године. Међутим, тачно је да је почела априла 1942. године.

„15 априла отпочела је офанзива у источној Босни, која се потом пренијела на Црну Гору и Херцеговину и која је трајала све до 15 јуна. Од јануара 1942. године Бугарски окупациони корпус који је по налогу. Нијемаца био пребачен у југоисточну Србију, заједно са недићевцима и четницима извршио је низ офанзивних акција против тада крупних устаничких снага у ширем рејону Ниша, у Топлици, Јабланици и Црној Трави. . .

. . . У току ових офанзива, познатих код нас под заједничким именом треће непријатељске офанзиве, дошло је до формирања нових пролетерских и ударних бригада. . . (Перо Морача: „Устанак народа Југославије“ — Из историје Југославије — Зборник предавања — стр 386 Нолит — Београд 1958. године).

Или даље. Ако је у уџбенику требало наводити ко је отворио Друго засједање АВНОЈ-а (страна 92), онда треба тачно рећи да га је отворио предсједник АВНОЈ-а др Иван Рибар а не, како аутори наводе друг Тито.

Ове очигледне нетачности стоје свакако као доказ да аутори нијесу сасвим озбиљно пришли своме послу. Комисија за преглед овог уџбеника такође. Јер, можемо се свакако спорити око тога да ли овај или онај неки други уџбеник задовољава у овој или оној мјери одређене педагошко-методске и дидактичке принципе и критеријуме, али ипак посебно морамо водити рачуна о томе да се одређене ствари тачно саопште дјеци, на начин који ће бити близак њиховом узрасту а који ће осигурати да се научна истина ни у чему не изврне или вулгаризује. Ако од тога пођемо, а посебно од чињенице да дјеца вјерују више уџбенику него самом наставнику, не можемо се отргнути од утиска да су аутори себи олако дозволили да направе грешке до којих, с обзиром на задатак који су себи поставили, није смјело доћи. Заправо, није ни било никаквог разлога да до њих дође, јер су им несумњиво на располагању стојали одређени историјски извори и литература, који би им помогли да провјере своје судове о одређеним историјским догађајима и појавама.

Да нам се не би приписало извјесно ситничарење, иако није о ситницама ријеч, да наведемо само још неколико мјеста из уџбеника научно нетачно интерпретираних, а с обзиром на улогу историје у васпитно-образовном процесу, исто тако и идејно туђих и неодрживих.

Како се, на примјер, у уџбенику третирају односи савезника према НОБ-у и народној револуцији у Југославији? Ево једне реченице из одјељка „Савезници признају нашу борбу“ (Страна 95) која говори о односу СССР или, како они кажу, Руси (зашто баш овај термин?) према НОП-у:

„Руси су симпатисали наш НОП, али нас због њемачког упада у њихову земљу нијесу могли у почетку рата помагати“.

То је све што су рекли о односу владе и руководства СССР према НОП-у. Колико је оваква констатација штурна, једностранна и нетачна, мислимо да није потребно посебно доказивати, јер је однос владе СССР према НОП-у и народној револуцији у Југославији у првим годинама и током читавог рата познат не само наставницима и професорима историје, већ и шире — нашим грађанима. Зар се не зна, на примјер, став совјетског руководства према стварању пролетерских бригада, о чему је више пута писано и говорено. Да се подсјетимо само на ријечи друга Тита на прослави 10-годишњице оснивања пролетерске бригаде, којом приликом је он у свом говору између осталог рекао:

„Мало прије је друг Коча примијетио једну ствар с којом се ја потпуно слажем; он је рекао да је тај догађај имао дубок политички значај, јер смо се баш тог момента сукобили са совјетским руководиоцима који су нас укорили што стварамо „неку

пролетерску бригаду“ и питали нас шта ће нам то. Немојте мислити другови, да они нијесу знали шта је то. Знали су, јер су то људи паметни за себе, али не и за нас. Они су баш зато хтјели спријечити то што смо ми тада чинили. Али смо и ми били пометни, паметни за себе, па нијесмо дали да нас спријече, да нам то онемогуће...“ (Тито) Десет година народне револуције, страна 202 — „Култура“ 1951).

Такође је јасно да су совјетски руководиоци ометали стварање АВНОЈ-а, да су чак одлуке II засједања АВНОЈ-а сматрале „ножем у леђа“; познат је такође њихов однос према избјегличкој краљевској влади итд. Говорећи у истој књизи о овим проблемима друг Тито је рекао:

„Морам и овом приликом да кажем да смо ми тада (поводом стварања АВНОЈ-а — прим. П. Р. и В. П.) питали за мишљење руководиоце СССР и јавили наше гледиште да намјеравамо створити то тијело са законодавним правима врховног органа народне власти. Совјетске вође су се томе одлучно успротивиле и ми смо попустили, јер нијесмо хтјели онда заштравати односе са њима по том питању. Зато их касније, 1943. године, нијесмо ни питали о ономе што смо мислили учинити на II засједању АВНОЈ-а“ (Тито: Десет година народне револуције — страна 154 — Култура 1951).

Зар није исто тако познат и однос совјетског руководства, одређеније Стаљина и његових сарадника, према депеши којом је друг Тито обавјештавао о жестокој борби на Сутјесци? Значи, дјеци овог узраста требало је отворено на приступачан начин, рећи суштину односа, а не једном фразом која скопом ништа не каже, или погрешно каже, прећи преко таквог крупног питања из наше новије историје. Јер, поред овога што смо навели, ми не можемо заборавити чињеницу да су јединице НОВ узалудно чекале 37 дана на Жабљаку долазак совјетских авиона са оружјем и храном. Не може се исто тако прећи преко чињенице да је ЦК КПЈ у својим радио-депешама указивао Коминтерни на недостатак оружја, молећи да се она са своје стране, заједно са владом Совјетског Савеза, ангажује у испитивању могућности да се партизанима Југославије пошаље помоћ у оружју. А на све те ургенције тек крајем априла 1942. године Коминтерна обавјештава ЦК КПЈ да материјална помоћ из техничких разлога не може бити упућена. Дозвољавамо чак да можда с обзиром на узраст дјеце, не би требало детаљније улазити у третирање овог проблема, јер ће о њему учити касније, али ако већ треба нешто рећи, онда нека се каже истина.

А како су аутори објаснили однос западних савезника према НОВ-у и народној револуцији у Југославији? Такође блиједо и у суштини нетачно. Уосталом, ево шта се у уџбенику каже:

„Западни савезници су живјели у заблуди (подвукао П. Р. и В. П.) мислећи да борбу против окупатора воде четници. У томе их је увјеравала југословенска избјегличка влада. Али отворе-

на четничка сарадња са окупатором није се дала сакрити. Зато савезници шаљу своју војну мисију у Врховни штаб и почињу да нас помажу, не кидајући и надаље везу са избјегличком владом. Ми смо тражили од њих не само да нас помогну него и да признају нашу народноослободилачку борбу. Најзад то су учинили послје наших великих успјеха и историјских одлука II засједања АВНОЈ-а. Зато на Техеранској конференцији доносе одлуку о бавезном помагању НОП-а. Током децембра признали су и одлуке АВНОЈ-а. Од тада њихова помоћ је била све већа“.

О смањивању помоћи не каже се ни ријечи, а познато је да се у 1944. години притисак савезника на руководство нове Југославија појачава.

„Они нијесу хтјели да признају Национални комитет третирајући и надаље народноослободилачки покрет само као војнички покрет. . .“ (Из историје Југославије — Зборник предавања) — страна 415. — „НОЛИТ“ 1958. године).

Аутори даље настављају:

„Почетком 1944. године савезници су у Барију основали базу преко које нам је та помоћ слата организовано“.

То је све што је у овом уџбенику и на овом мјесту речено о односу савезника према народноослободилачком покрету Југославије. Дакле, свакако није било мјеста да се у овом уџбенику говори да су савезници били „у заблуди“ у погледу стварног стања у нашој земљи, јер је и касније познат њихов однос према избјегличкој влади, њихово учешће у тајној подјели интересних сфера итд. Умјесто тога, било је више основа да се говори о игнорисању наше борбе на Западу. У вези са овим друг Тито је једном приликом навео један карактеристичан случај.

„Једнога дана у граду Јајцу, у вријеме капитулације Италије, дошао је шеф те мисије (савезничке војне мисије при Врховном штабу) код мене и показао ми једну депешу своје Врховне команде у којој се од њега тражи да разоружа и преузме оружје свих италијанских јединица. Кад је видио да ја иронично гледам на његово тражење да се сав ратни материјал преда савезницима, тј. њему, он је подигао свој глас и свечано говорио да је то озбиљно. . . Одговорено му је: прво, све италијанске јединице разоружаћемо ми, јер само ми имамо реалне могућности за то; друго, све наоружање и други ратни материјал припада нама, јер је био употребљен у нашој земљи и против наших снага. . . Тражити ратни материјал оних снага које су преко 30 мјесеци жариле и палиле у нашој земљи, с којима смо се ми борили на живот и смрт, било је за нас непојмљиво и разумије се да је код нас изазвало нове сумње у намјере неких савезничких кругова према нашој земљи“ (Тито „Десет година народне револуције — „Култура“ 1951. страна 166. и 167).

Или, даље, у истој књизи на истој страни каже се:

„Двије и по године западна савезничка штампа, а у почетку и московска, хвалила је и величала тобожњу херојску борбу Драже Михајловића и његових четника, наводно против окупа-

тора, док је он стварно водио борбу против Народноослободилачке војске као савезник окупатора, још од самог почетка устанка, 1941. године Двије и по године добијао је Дража Михајловић и материјалну помоћ у злату или у другим стварима, која му је издјејствовала избјегличка југословенска влада, иако је врло добро била информисана какву он борбу води“.

Дакле, јасно је да савезници нијесу били „у заблуди“ у погледу тога ко води борбу у нашој земљи, па нас чуди како да се у уџбенику овај проблем тако третира.

И у другој, наставницима историје и јавности доступној литератури, доста је писано о овом проблему, те аутори уџбеника, а заједно са њима и рецензенти, нијесу смјели себе довести у положај да у уџбенику погрешно тумаче ова значајна питања. Ево још неколико примјера који указују на суштину овог проблема.

„Упркос томе што су извјештаји које су слали представници савезничких мисија говорили о броју ангажованих њемачких дивизија у борби против НОВЈ, о томе да четници не воде борбу против окупатора итд., — савезничке владе и даље су држале своје представнике у штабу Драже Михаиловића, па је овај издајник и даље добијао материјалну помоћ, а избјегличка влада уживала гостопримство савезника. Али, како се Дража Михаиловић већ гушио у блату издаје, како није имао скоро никакве политичке подршке у народу, а народноослободилачки покрет је и даље јачао, савезници су почели сумњати у реалност својих комбинација са Дражом Михаиловићем. Међутим, до повлачења савезничких мисија и отказивања помоћи Драже Михаиловићу доћи ће тек средином 1944. године када су четничке банде у Србији биле коначно разбијене и поражене, а са тим и све наде које су се у њих полагале.“ (Из историје Југославије — Зборник предавања — „Нолит“ 1958, страна 413).

Кад се све ове чињенице узму у обзир, као и то да су се савезнички официри налазили при штабу Драже Михаиловића у Равној гори већ од првог дана, зар се може говорити о томе да је помоћ Дражи Михаиловићу слата забуном или да савезници нијесу били обавијештени о стварном стању у нашој земљи у току ослободилачког рата? Свакако, да су аутори користили обимну литературу о овом питању, од које смо навели само један дио, не би дошли у ситуацију да овај проблем на овакав начин третирају.

Да укажемо на још неке мањкавости овог или сличног карактера у уџбенику. На страни 124. уџбеника помиње се Конгрес Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије, па се у вези с тим употербљава израз Антифашистичка омладина Југославије, односно АОЈ. Зашто тако? Зар организација омладине Југославије није ушла у нашу националну историју, иста као што је својевремено ушла „Млада Босна“ и др. Зашто јој онда произвољно прекрајати име, зашто је називати АОЈ, када је свуда записано да се та организација скраћено звала УСАОЈ.

Не можемо се исто тако сложити са начином како се у уџбенику третира наш послератни развитак, посебно наш друштвено-политички систем. Примјера ради наводимо да је значај радничког самоуправљања прилично једнострано оцијенен и да је у томе више наглашена његова улога у повећању производње.

„Радничко самоуправљање — каже се на страни 135. уџбеника — у изградњи социјализма има велики значај, јер оно подстиче радне колективе за повећање производње. Како се у нашим предузећима награђивање врши по учинку, то су радници и заинтересовани за већу производњу, а њу могу најбоље организовати преко самоуправљања“.

Овако једнострано тумачење суштине радничког самоуправљања није добро, а и нетачно је. Јер, када је о самоуправљању ријеч, његова је битна суштина развитак социјалистичке демократије, односно социјалистичких друштвених односа, док овај моменат продуктивности, поред осталих позитивних страна, из овог основног тек проистиче.

Сматрамо такође да је туђе нашем систему и неадекватно тенденцијама нашег развоја констатовати, као што су то аутори урадила на страни 130. уџбеника, да је свака република „*ради лакше управе*“ подијељена на комуне. Зар је у нашим друштвеним условима тај критеријум „*ради лакше управе*“ одлучујући, а не у ствари суштина нашег друштвеног система и тенденције његовог даљег социјалистичког развоја и усавршавања? Зар се комунални систем у нашој земљи изграђује ради „*лакше управе*“? Зар се није могло наћи неко друго објашњење које би било и за дјецу приступачно и за науку прихватљиво?

Нијесмо се упуштали у изношење свих грешака ове врсте на које се наилази у уџбенику. Навели смо само оне изразитије које се запажају и при површном читању уџбеника и на које овим путем треба скренути пажњу и ауторима и свима онима који су за овај уџбеник заинтересовани. Иначе, ако би се у овом смислу уџбеник опширније разматрао, нашло би се у њему још што-шта нетачно, недоречено или потпуно формулисано, што би ваљало исправити у интересу што бољег образовања и васпитања дјеце у нашим школама.

Како је материјал излаган, шта је занемаривано у уџбенику

Посебан проблем који се јавља у овом уџбенику јесте начин на који су обрађивани поједини догађаји. По нашем мишљењу, није ријеч само о томе да се дјеци сервира што више историјских факата и догађаја, јер би тога некада могло бити и мање. Боље је повести више рачуна како ће се нешто у уџбенику изложити, наћи начина да се нешто потпуније расвијетли (да дјеца касније не остају у недоумици), да се излаже материјал тако да код дјеце развије емоције и на тај начин уједно и васпитно и образовно ефектније утиче.

Неколико примјера које ћемо навести послужиће свакако као доказ да је овај моменат доста занемарен, да су поједини текстови прилично суви, а често толико непотпуни и једностранни да би могли, ако не би било честе и солидне интервенције наставника, да код дјеце оставе погрешан или непотпун утисак о поједином догађају и слично.

Повлачења српске војске крајем 1915. и почетком 1916. године казано је са свега три суве, беживотне реченице. Ни помена о временским условима, глади и страдању. Зашто о томе не рећи ништа, кад се тиме не само даје права слика, него и снажно утиче на емоције ученика?

Непотпуну, а дјелимично и нетачну слику пружају они ставови у уџбенику у којима се говори о првим обрачунима буржоазије са пролетаријатом у бившој Југославији. Тамо, на примјер, кад се говори о учвршћењу власти буржоазије послије првог свјетског рата, стоји да је „буржоазија једногласно гласала за „Обзнану“ и тако се ослободила страха од револуције“ (стр. 35). Зар се доношењем „Обзнане“ буржоазија ослободила страха од револуције? Свакако, није. Јер она је и даље страховала, па је августа 1921. године донијела и Закон о заштити државе, о коме се, истина, не говори ништа у уџбенику, мада се у наставном програму спомиње. Она је и касније, у току читавог постојања бивше Југославије, предузимала низ мјера да онемогући револуционарне снаге, а то јој сигурно не би требало да се „Обзнаном“ ослободила од страха од револуције.

Из уџбеника се не види када је одржан IV конгрес КПЈ, а каже се да је на чело Партије дошао Ђура Ђаковић, не прецизирајући да је он тада изабран за организционог секретара ЦК, што је требало рећи тим прије када се касније каже да је он био секретар.

Ској се у уџбенику први пут спомиње када се говори о односу Горкића према овој организацији, тако да се не види када је он основан и каква је била његова улога. С обзиром на улогу коју је ова организација имала уочи рата, а и у току самог рата, сматрамо да је требало о њој нешто више рећи.

О учешћу наших добровољаца у шпанском грађанском рату нешто је речено, али веома штуро. Ево шта се о томе каже на страни 41. уџбеника:

„Револуционарност Партије и омладине све више долази до изражаја, што се најбоље види из догађаја у Шпанији 1936. године, када су се масовно јављали добровољци да помогну демократске снаге у тој земљи. Многи од њих су успјели да дођу у Шпанију и постану чак и руководиоци оружане борбе шпанског народа. Многи су тамо и погинули“.

Зашто не рећи познате бројке о учешћу и погибији наших добровољаца у шпанском грађанском рату? Зашто не казати коју ријеч о тешкоћама при одласку, о учешћу преживјелих шпанских бораца у нашој револуцији итд.? Свакако, то је било потребно.

У уџбенику има пренапрегнутих констатација и исфорсираних поређења. Истиче се, на примјер, да је Хитлер „био непријатељ радничке класе, непријатељ комуниста, јевреја, а највише од свих је мрзио Словене. Хитлер је сматрао да су Словени неспособни и некултурни народи па их треба истријебити са земље.“ Послије тога у уџбенику се каже: „Упоређи овакве лудачке мисли са спутњиком и ракетом које су словенски научници послали на Мјесец!“ Да ли је ово било баш потребно? Мислимо да није.

Такође се истиче да је Њемачка лако освојила Пољску, „јер је пољска влада напустила земљу и побјегла у иностранство“. Ако се у наставку говори о њемачкој као „страшном непријатељу који је био добро наоружан“, зар се може одржати тврдња да је она лако освојила Пољску и то само због напуштања пољске владе. Зашто узроке брзог пада Пољске тако површно и једнострано формулисати? Зашто аутори нијесу више консултовали историјску литературу у вези са овим питањем? Да су то учинили, нашли би свакако разлоге њеног пада и у јакој надмоћности непријатеља, у тешкоћама Пољака због упада совјетских трупа на њихову територију и слично. Сложили бисмо се са евентуалном примједбом да је можда рано и тешко о свему томе говорити дјечи, али онда бисмо морали наћи и за ово што се наводи формулацију која више одговара стварном стању ствари.

А сличних површности има и у сљедећим редовима:

„У 1941. години њемачки фашистички звјерови, са оружјем поробљене Европе, и даље освајају“. Зар само оружјем поробљене Европе, као да они нијесу били до зуба наоружани! Или, кад се говори о поробљавању Југославије, нигдје се не помиње Италија, не говори се о јачини снага које су напале нашу земљу, о жртвама изненадног напада итд. (само приликом бомбардовања Београда — отвореног града — погинуло је око 10.000 људи).

Површност је карактеристична и при обради припрема устанка 1941. године. Не говори се о снази Партије и Скоја, о савјетовању у Загребу и о разним другим припремама, тако да ученик из онога што је изнесено не може видјети снагу Партије и Скоја, расположење народа за борбу итд. Уопште узевши, из овог уџбеника се не види — не бар онолико колико је то потребно ученицима осмог разреда основне школе — снага партизанских одреда Југославије послије избијања устанка. Такође је штета по квалитет уџбеника што је дио „Уз народну борбу ствара се народна власт“ (ваљда у народној борби!) дат исувише штуро (на свега 16 редака). А то је све што је у књизи речено о народној власти до Првог засједања АВНОЈ-а. Ништа се не каже шта је било са старом влашћу, како је нова власт дјеловала нема ни ријечи о Острошкој скупштини, Фочанским прописима итд.

Народноослободилачка борба приказује се претежно регистраторски и као покрет и борба војних јединица. Готово је занемарена борба у градовима, мало се говори о репресалијама

окупатора, о тешкоћама од глади и болести, о логорим итд. Сматрамо да је то требало потпуније обрадити, јер као што је познато, само у Јасеновцу усташки целати су убили у току рата око 800.000 Југословена, међу којима велики број жена, дјеце и старца. Зар није требало нешто више рећи о оних 80.000 жртава бањичког логора, о звјерствима у Крагујевцу и Краљеву, о убиствима у Пиви за вријеме пете офанзиве и слично?

У вези са формирањем Прве пролетерске бригаде у уџбенику се каже да су у „састав ове бригаде ушли борци из свих крајева наше земље и припадници свих наших народа.“ Зашто је требало овако произвољно наводити састав ове бригаде када се тачно зна, о томе је безброј пута писано и говорено, да су у њем састав ушла четири српска и два црногорска батаљона.

Приликом обрађивања козарачке епопеје пропуштена је прилика да се сликовито и цјеловитије прикаже једна од највећих битака нашег народа у ослободилачком рату. У уџбенику се, наиме, о борби на Козари каже: „Тада се водила чувена битка на планини Козари. Непријатељ је четири пута са 40.000 војника покушавао да продре на Козару, али је био потучен од 3.000 партизана. Најзад када је непријатељска сила стегла обруч, партизани су пробили обруч и спасли рањенике и много људи, жена и дјеце који су се били склонили код партизана од усташких злочинаца. Но, неке су Нијемци одвели у ропство.“

Међутим, Ј. Марјановић у вези са овим проблемом на једном мјесту каже овако:

„Око 70.000 непријатељских војника, с топовима, тенковима и авијацијом, навалило је почетком јула 1942. године на територију Козаре коју је бранило око 3.500 партизана. Палећи села и убијајући становништво, непријатељ је нагнао у бјекство око 80.000 голоруких сељака, жена и дјеце који су потражили уточиште у козарачким шумама. Жестока борба трајала је 38 дана. . .“ (Ј. Марјановић: Народнослободилачки рат и народна револуција Југославије 1941—1945, „Култура“ 1956, страна 78—79).

Не постављајући питање о размимоилажењима у бројкама које говоре о снази непријатеља и партизана, сматрамо да је оправдано поставити питање: зашто је градиво о Козари у уџбенику тако штуро казано? Зна се да је непријатељ сав свој бијес искалио на немоћне избјеглице, масакрирајући жене и дјецу и одводећи десетине хиљада сељака у логоре смрти. А у уџбенику се каже како су Њемци одвели „неке“ у ропство. Зар су десетине хиљада људи — неки? Дакле, пропуштена је прилика да се на примјеру Козаре ученицима сликовито прикаже тешкоћа борбе и начин на који је непријатељ вршио одмазду.

Из уџбеника се нигдје не види да су у пролеће 1942. године створене нове бригаде, и то баш од бораца из Србије, Црне Горе, санџака и Херцеговине (Друга, Четврта, Пета, као и Трећа санџачка бригада), што је за даљи развитак народнослободилачке борбе било врло значајно. Нијесу приказани ни услови за сазивање Првог засједања АВНОЈ-а, што је свакако требало ре-

ћи, тим прије што је НОВ нарасла на 110.000 бораца, а везивала је за територију Југославије око 680.000 непријатељских војника.

Поред непотпуности у приказивању борбе на Неретви, више се говори о војно-стратешким аспектима четврте офанзиве него о борби у цјелини. Каже се, на примјер, да је НОВ имала много рањених бораца, па се на тај начин оставља ученику да он оцијени колико је то много. А зна се, међутим, да је лакше и теже рањених било око 4.000, да су Нјемци убијали заробљене рањенике итд. Зашто не навести и губитке непријатеља када се зна да је само једна италијанска дивизија имала у овим борбама око 900 мртвих? Исто тако, запажа се да је прилично штуро обрађена борба на Сутјесци, а и неки други моменти из борбе у 1943. године (снага наше војске у вријеме капитулације Италије итд.).

Има непотпуности и приликом обраде десанта на Дрвар. Не каже се, на примјер, колико је падобранаца учествовало у нападу, већ се само истиче „неколико стотина“. Међутим, зна се да их је било 700 и да су сви, осим њих 120, били уништени.

Поред осталих замјерки начину третирања појединих догађаја у уџбенику, навешћемо још само неке. У уџбенику је веома мало речено о дјелатности антифашистичких вијећа у нашој земљи, а готово ништа се не говори о организационом оформљењу и улози политичких организација у народноослободилачкој борби — НО-а, УСАОЈ-а, АФЖ-а и других, иако је стварањем масовних политичких организација политичко јединство широких народних маса окупљених око ослободилачке линије КПЈ добило чврсте организационе форме.

Послије излагања о завршним борбама за ослобођење наше земље требало је истаћи да је југословенска армија тих дана била нарасла на око 800.000 војника; да је непријатељ тада на југословенском фронту држао 490.000 војника, да је у завршним операцијама заробљено и убијено преко 300.000 непријатељских војника итд. О мировној конференцији и закључењу мировних уговора између наше земље и њених сусједа говори се врло штуро, нарочито код одређивања границе према Италији.

„Према Италији је — каже се у уџбенику — извршена исправка границе у нашу корист, иако је остало још наших сународника на њеном терену, док су границе према осталим сусједима остале као прије II свјетског рата“.

Раније, међутим, није речено подробније о тим границама. Као што се види, ништа се није рекло о стварању СТТ, о даљем исходу рјешења тршћанског питања, о Корушкој итд.

У поглављу „Народна револуција рађа народне хероје“ такође има прилично произвољности, а исто тако и нетачног навођења неких података. При набрајању живих народних хероја аутори су навели свега седам, не наводећи имена неких које би морали навести кад су већ хтјели да их поименично истичу. Редослед навођења имена погинулих и умрлих хероја требало

је друкчије сачинити — или прво оне који су у току рата погинули или по азбучном реду. За Саву Ковачевића каже се да се уздигао од сељака до великог војног руководиоца, а у ствари Сава је био радник и запажени комуниста и прије устанка. Из текста се не види како је погинуо Иван Милутиновић, већ се само наводи „несрећним случајем“. Такође мислимо да је било правилније рећи да је он био један од најближих Титових сарадника, а не, како су аутори навели, најближи Титов сарадник, За Лолу Рибара се каже да је од 1937. године па све до своје смрти био на челу Југословенске народне омладине, а у ствари Југословенска народна омладина као организација није постојала 1937. године.

Примјећује се такође да у уџбенику нијесу обрађена, или су недовољно обрађена, нека питања предвиђена наставним програмом. Ту се мисли на међународне кризе, Закон о заштити државе, стање пред устанак у нашим покрајинама итд. Исто тако, у програму је истакнуто да се при обради Првог засједања АВНОЈ-а и IV непријатељске офанзиве говори и о односу савезника према нашој револуцији. Међутим, то је урађено тек касније, у лекцијама послје II засједања АВНОЈ-а, и то на начин као што смо изложили.

Наслови неких поглавља, и поред настојања да буду привлачнији, не одражавају садржај текста. Тако, на примјер, једно поглавље носи наслов „Почиње први свјетски рат“. Међутим, у њему се говори не само о почетку, већ и о читавом току рата. Или, једно поглавље носи наслов „Почиње се стварати нова држава“. Међутим, зар је оправдано, као што је то у уџбенику урађено, говорити о стварању државе послје пете офанзиве? Није ли почетак њеног стварања био много раније, са првом стопом слободне територије, са првим органима власти још у устаничким данима итд.?

Колико се у уџбенику водило рачуна о узрасту ученика

То је питање које се мора поставити када се прочита уџбеник нарочито неки његови дијелови. Свакако је позитиван напор да се у сажетом обиму да увод за сваку већу цјелину, да се ученицима поставе одређена питања и задаци. Међутим, питање је да ли се у сваком случају у томе имало довољно мјере, да ли су аутори каткад водили рачуна о узрасту ученика, о могућностима њиховог расуђивања, о њиховој способности за уопштавање итд. Истина, увод је даван кондензовано и успјешно, али је зато у постављању питања и одређивању задатака било прилично неодмјерености и грешака. На примјер, да ли је доступно за ученике овог узраста третирање познатих обиљежја империјализма, као што је то урађено уз прву лекцију у уџбенику? Још су тежи задаци и питања: „Распитај се како је оборен царизам

у Русији“ или „Каква је разлика између буржоаске и социјалистичке револуције? Стоји такође задатак: „Читај чланак из Крфске декларације и добро размишљај шта у тој декларацији није добро, а шта је исправно?“ Да ли је могуће да дјете овог узраста то успјешно обави? Мислимо да није. Слично је и са још неким питањима и задацима као што су: Зашто је буржоазија погрешно гледала на национално питање у старој Југославији?; Упореди наш данашњи устав и Видовдански устав; Како ти замишљаш рад Комунистичке интернационале; Какве циљеве има лијево а какве десно крило социјал-демократске партије итд. Послије лекције „Краљ и његова влада заводе диктатуру“, постављено је ученицима питање: „Шта је требало урадили у то вријеме па да се земља спасе од фашизма? Размисли!“ Откуда такво питање дјечи? Ваљда аутори нијесу мислили да је требало започети револуцију!

Па и у планирању и утврђивању актуелних тема није се, изгледа, имао у виду узраст ученика нити се довољно водило рачуна о њиховим могућностима. Наставним програмом предвиђена је у другом полугодишту обрада актуелних тема из историје. Аутори уџбеника уложили су велики труд да разраде тезе и препоруче литературу за ове теме. Корисницима уџбеника такође је препоручено да пронађу „бар један дио материје и да се спреме за обраду теме или за дискусију“. Сматрамо, међутим, да њихов напор није дао задовољавајуће резултате, поготову у препоручивању литературе. Препоручена је, наиме, и литература до које је чак и врло тешко доћи. Један дио те литературе писан је високим, за ученике овог узраста неприступачним стилем, итд. Ево неколико примјера:

За тему „Колонијализам и борба колонијалних народа за слободу“ предложено је и петнаестак књижица писаних прије 1956. године, три чланка из часописа „Међународна политика“ из 1955. и 1956. године. Могу ли дјеца да дођу до ових материјала и успјешно прочитају све? Друга тема је формулисана „Југославија и њени сусједи“, а тезама за обраду ове теме предвиђа се много шира материја, тј. обрада наших политичких и привредних односа са СССР и другим источноевропских земљама и др.

Умјесто да се ученику, и не само њему, одређеније помогне ближики навођењем литературе, речено је, на примјер, да треба користити реферате друга Тита на VI и VII конгресу, Програма СКЈ и слично, а да се не означи који дио или која страница из тих материјала. Уосталом, посебно је питање колико се дјете тога узраста може успјешно бавити изучавањем Програма СКЈ. Или, за тему „Развојни пут КПЈ“ предвиђа се ова литература: I, II и III партијска конференција; Конгреси између два рата; Записи Др Ивана Рибара, V, VI и VII конгрес СКЈ итд. Зар је лако доћи до материјала о конгресима и конференцијама између два рата? На крају, да ли је то ученицима овог узраста нужно? У најмању руку, тезе и литература препоручена за обраду

актуелних тема захтијевају измјене у смислу вођења више рачуна о реалним могућностима ученика овог узраста и о стварној и сталној актуелизацији овог дијела програма.

Посебно је пак питање да ли је оправдано од 14 тема предвидјети четири за обраду ранијих друштвених формација, а за историју комуне једну, за друштвено управљање једну итд. Истина, у наставном програму се истиче „осврт на развитак друштвених формација“, али то није требало да значи да се готово једна трећина актуелних тема одвоји за то градиво.

*
* *

Послије свих ових примједби које смо изложили у вези са овим уџбеником остаје опет да једну посебно истакнемо. Ријеч је заправо о томе колико је у уџбенику дато простора новијој историје Црне Горе. Свакако веома мало, управо толико, ако не и мање, колико би било дато и у неком уџбенику издатом у другој републици. На неколико мјеста у уџбенику, свега по која десетина редака — то је све што је посвећено Црној Гори и свим оним промјенама и процесима кроз које је народ Црне Горе прошао од 1914. године до данас. Не инсистирамо на томе да се новијој историји Црне Горе дадне неки приоритет над историјом осталих народа Југославије, да се из ових или оних разлога њој дадне неко посебно мјесто, али је ипак било нужно рећи много више о свим оним крупним револуционарним збивањима која су се у Црној Гори збила за посљедњих 50 година. Јер, по чему ће онда историја или неки слични предмет бити обојена и испуњена завичајном материјом, како ће се омогућити дјеци да из основне школе изнесу нешто више знања о своме крају и народу, његовом развитуку, стремљењима итд.? Уосталом, сматрамо да је тај моменат, уз остале, био и од одлучујућег значаја у инсистирању да имамо уџбеник домаћих аутора, а што он није одговорио томе задатку, ствар је, наравно, самих аутора. Јер, грађе и материјала за коришћење има свакако доста.

Узимајући све ово у обзир, морамо на крају поново нагласити да је пред нама уџбеник који је, иако по форми и концепцији нов, ипак богат многим слабостима које, свакако, озбиљно умањују његову вриједност. Грешака, као што видимо, има доста. Такође и слабости друге врсте о којима је, да не понављамо, било доста говора. Ако би се, уз ово, вршила још и стилско-језичка анализа текста, у шта ми овом приликом нијесмо улазили нити смо за то позвани, онда би сигурно оцјена о уџбенику била још потпунија, а за ауторе, наравно, и неповољнија.

Међутим, ипак се десило да је уџбеник у употреби скоро већ двије школске године, а да темељитије анализе његових квалитета и погодности за употребу није било. Остаје нам да се надамо да су наставници, или бар један дио њих, кроз праксу исправљали оно што је за исправку. Но, без обзира да ли је тога

било и каквог је обима било реаговање, сматрамо да наставници. Друштво историчара, надлежни просвјетни форуми и органи надлежни за политику издавања уџбеника треба да се замисле над овим појавама и да темељитије и на вријеме сагледају стварне вриједности онога што се нашој дјечи и школској омладини пружа као уџбеник, као научна истина. Што се тиче овог уџбеника, закључак се, сматрамо, сам по себи намеће: или га повући из употребе и тражити нови, или га толико прерадити да поново дође пред комисију (наравно ону која би солидније обавила свој посао) и прође кроз читаву ону процедуру која је нужна прије него што један уџбеник пође у штампу, односно у употребу.

Владимир Н. Поповић

Петар И. Ракочевић